

Univerzita Pardubice

Fakulta Filozofická

Problematika sociálního vyloučení v Ostravě

Jan Bártek

Bakalářská práce 2011

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mě požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 31. 3. 2011

Jan Bártek

Poděkování

Chtěl bych tímto poděkovat své vedoucí práce PhDr. Haně Synkové za rady a konzultace a za poskytnutí materiálů ke studiu. Dále chci poděkovat všem pracovníkům „Vzájemného soužití“ za vstřícnost a ochotu a také za možnost nahlédnutí do jejich práce i dokumentace, zvláště pak Bc. Kateřině Bajgerové, Mgr. Matěji Bártkovi a Mgr. Lucii Mastné.

Abstrakt

Problematika sociálního vyloučení v Ostravě

Tato bakalářská práce se zabývá sociálním vyloučením v Ostravě, konkrétně se zaměřuje na některé oblasti, „sociálně vyloučené lokality“ ve Slezské Ostravě, které jsou v porovnání se zbytkem města v mnoha ohledech odlišné a charakteristické svou polohou, obyvateli a podmínkami k životu. Čerpá informace z odborné literatury, obsahuje vlastní úvahy autora, a dále samozřejmě fakta a informace získané terénním výzkumem. Pozornost je věnována jak samotným lokalitám, jejich charakteristikám, specifickým problémům, tak samotným obyvatelům. Dále také pohledu zbytku obyvatel na tyto čtvrtě a lidi v nich žijící. V neposlední řadě pojednává o sociálních a komunitních službách v oblastech.

Klíčová slova

sociální vyloučení, rezidenční segregace, chudoba, sociální služby

Title

The issue of social exclusion in Ostrava

Abstract

This thesis deals with social exclusion in Ostrava, more specifically it focuses on some areas, „social segregated localities“ in *Silesian Ostrava*, which are in comparison with the rest of the city in many regards very different and of a characteristic location, inhabitants and life conditions. The sources of the thesis are comprised of quotations from literature, facts and observational and empirical data from the research and also my own reflections. The thesis gives attention to the segregated localities, their characteristics and specific problems and the inhabitants as well. The issue of the perception of these localities by people from other parts of the city is researched too. Last but not least, the thesis deals with the social and community services in the region.

Keywords

social exclusion, residential segregation, poverty, social services

Obsah

1. Úvod	7
2. Výzkumné cíle.....	8
3. Metodologie.....	9
4. Co znamená sociální vyloučení, vymezení pojmů, co je to sociálně vyloučená lokalita.....	10
4.1. Segregace x separace	13
4.2. Druhy segregace	14
5. Vznik a příčiny vzniku sociálního vyloučení a rezidenční segregace u nás a ve světě, komparace	16
5.1. Příčiny segregace a izolace	16
5.2. Důsledky segregace	17
5.3. Integrace.....	18
6. Lokality Ostrava Hrušov, Ostrava Liščina a Ostrava Zárubek	18
6.1. Hrušov.....	19
6.2. Liščina.....	20
6.3. Zárubek.....	21
7. Rozdíl mezi lidmi z vyloučených lokalit a ostatními obyvateli města, jejich vzájemné vztahy	22
7.1. Postoj majority k lidem postiženým okluzí	22
7.2. Postoj vyloučených k majoritě	23
8. Solidarita ze strany majority nebo spíše vzájemná mezi lidmi v lokalitě?.....	24
8.1. Terénní sociální práce	24
8.2. Vzájemná solidarita	26
9. Nezaměstnanost ve vyloučených lokalitách.....	26
10. Sociální vyloučení u dětí a segregace na školách.....	27
11. Jiné významné Moravské lokality sociálního vyloučení	29
11.1. Brno.....	29
11.2. Břeclav.....	31
11.3. Holešov.....	31
11.4. Jesenícko	33
11.5. Přerov	34
12. Závěr.....	36
13. Použitá literatura.....	39
14. Příloha	41

1. Úvod

Tato práce se zabývá sociálním vyloučením na severovýchodní Moravě, konkrétně ve Slezské Ostravě. A jelikož jsou pro tuto oblast, co se týče sociální exkluze, důležité a charakteristické sociálně vyloučené lokality, zaměřuje se práce právě a nejvíce na ně a na rezidenční segregaci jako takovou. V části následující po této předmluvě se nejdříve seznámíme s důležitými pojmy, které se budou v textu často opakovat. Vysvětlíme si jejich význam.

Po definování pojmů (sociální vyloučení, rezidenční segregace, sociálně vyloučená lokalita) a stručném uvedení konkrétních případů, se v následující části budeme věnovat příčinám vzniku těchto jevů ve společnosti a ve městě či oblasti.

Ve třetí části textu uvedu různé formy rezidenční segregace, jak v České republice a stručně i jinde ve světě existují a fungují a na jakých základech spíše zanikají nebo se naopak rozrůstají, respektive se rozrůstá počet obyvatel takto žijících.

Další část práce poukáže na rozdíly v životě a v podmínkách k životu v různých segregovaných prostředích, zejména pak v konkrétních případech Hrušova, Liščiny a Zárubku a to jak rozdíly mezi těmito lokalitami navzájem, tak na rozdíl od zbytku města. V této práci se podrobněji zaměřím a popíšu tyto sociálně vyloučené lokality ve Slezské Ostravě. Na území statutárního města Ostrava se nacházejí i další prostředí, splňující pojmový rozsah sociálního vyloučení. Z tohoto důvodu můžeme hovořit o významných lokalitách v Ostravě Vítkovicích, Mariánských horách a městské části Hulváky, Moravské Ostravě a dalších. Dále stručně rozebereme vztahy a vzájemné postoje lidí ze zmiňovaných tří vyloučených lokalit a zbytku města.

Pátá část ukáže, jestli a jak funguje solidarita k lidem žijícím v prostorově a sociálně vyloučené lokalitě ze strany majoritního obyvatelstva, popřípadě jak funguje vzájemně mezi lidmi ze segregovaných lokalit.

Další část této práce se zabývá etnicitou a etnickou příslušností obyvatel vyloučených sídlišť, zda na jejich situaci má vliv etnická příslušnost k určité menšině nebo nikoliv a jak moc tato příslušnost ovlivňuje život v lokalitě a život konkrétního jedince. Na tuto část navazuje odstavec o problematice zaměstnanosti respektive nezaměstnanosti obyvatel žijících ve studovaných lokalitách, která bývá někdy uváděna a interpretována lidmi jako velmi zásadní problém.

Předposlední část nabídne možná řešení současné situace. Po ní pak následuje závěrečná část hlavního textu, ve které je stručně rozebrána práce státních institucí a neziskového sektoru v lokalitách. Jaké služby jsou poskytovány státem, jaké neziskovou organizací působící v oblasti a co je klienty využíváno a k čemu to vede.

2. Výzkumné cíle

Cílem této bakalářské práce je zmapování a analýza některých sociálně vyloučených lokalit na Moravě, největší pozornost a vlastní terénní výzkum je zaměřen na lokality ve Slezské Ostravě. Dále je pozornost věnována i jiným moravským sociálně vyloučeným lokalitám, které patří v rámci této části republiky k významným. Práce se snaží zjistit, jaké charakteristiky lokality mají, jaká je příčina jejich vzniku, jestli jsou vzájemně srovnatelné, s jakými problémy se jejich obyvatelé nejčastěji potýkají. Pozornost je věnována také dětem, jelikož jejich integrací by se podle mojí hypotézy mohlo v budoucnu proti exkluzi s úspěchy bojovat. V teoretických částech práce se operuje s pojmy, které jsou pro všechny probírané lokality společné, jako segregace, sociální exkluze atd., snaží se podkrýt, na základě jakých mechanismů fungují exkluze a segregace jako takové.

Dalším z vymezených cílů práce je zjistit, jakým způsobem se starají o svou obživu lidé v lokalitách žijící a jak pohlízejí sami na sebe a na lidi mimo lokalitu. Poslední, ale podstatný cíl práce je zjistit, jak funguje sociální práce (zejména terénní), jak ji obyvatelé lokalit vnímají a jak ovlivňuje jejich životy.

3. Metodologie

Vzhledem ke zvolenému tématu, vymezeným výzkumným cílům a k terénu bylo nutné vybrat metodu kvalitativního výzkumu. Hlavní důvod byl ten, že v lokalitách bych s kvantitativními metodami výzkumu jen těžko uspěl a nějaká data nasbíral. Dalším důvodem je, že by se mi pomocí dat získaných kvantitativní metodou (když už by se nějaká data nasbírala) těžko odpovídalo na stanovené otázky a cíle terénního výzkumu a bakalářské práce vůbec. *„Nebezpečenstvom v názve je však to, že vzbudzuje dojem nemennéhouprednostňovaňa alebo vopred nadefinovaného hodnotenia, čo je „dobrý“ (napr. kvalitatívny) a „zlý“ (napr. kvantitatívny) výskum. V skutočnosti by mal výber roznych výskumných metód závisieť od toho, čo sa pokúšate zistiť. Napríklad, ak sa chcete dozvedieť, ako zmýšľajú ľudia voliť, potom sa môže zdať najvhodnejšou kvantitatívna metóda, ako napr. spoločenský prieskum. Pokiaľ sa však zaoberáte skúmaním životných osudov ľudí, alebo ich každodenného správania, potom uprednostníte kvalitatívne metódy.“* (SILVERMAN, D. 2005: s. 13)

Užití kvantitativních prvků metodologie terénního výzkumu, jako strukturované rozhovory, dotazníky a uzavřené dotazy jsem tedy zavrhl a rozhodl se využít metody pozorování a otevřených a nestrukturovaných rozhovorů. *„...oficiálne štatistiky a dáta z prieskumov jednoducho nemusia byť primerané pre niektoré úlohy spoločenských vied. Tieto metódy napríklad vylučujú pozorovanie správania v každodenných situáciách. Aj keď teda kvantifikácia môže byť niekedy užitečná, rovnako môže zakrývať alebo odhalovať základné spoločenské procesy.“* (SILVERMAN, D. 2005: s. 19) *„Metódy, ktoré používajú kvalitatívni výskumníci dokazujú rozšírené presvedčenie, že môžu sprostredkovať „hlbšie“ porozumenie spoločenským fenoménom, než by sa získalo z čisto kvantitatívnych dát.“* (SILVERMAN, D. 2005: s. 20) Okruh respondentů tvořili náhodně vybraní obyvatelé města, a to jak ti, kteří žijí ve vyloučených lokalitách, tak ti, kteří žijí mimo ně. Dalšími respondenty byli také zaměstnanci nevládní neziskové organizace Vzájemné soužití, která ve zkoumaných lokalitách působí. Dále proběhly náslechy na půdě poradny, návštěvy některých domácností v doprovodu terénních sociálních pracovníků atd. Další metodou k výzkumu a k realizaci této práce byla analýza článků a literatury zabývajících se podobnými tématy jako práce samotná, která probíhala jak před začátkem terénního výzkumu, tak v jeho průběhu a konečně i během samotné tvorby tohoto pojednání.

Pozn.: Jména respondentů jsou v textu záměrně pozměněna.

4. Co znamená sociální vyloučení, vymezení pojmů, co je to sociálně vyloučená lokalita

Sociální vyloučení je jev ve společnosti, kterým se moderní civilizace a následně společenské vědy musí zabývat a zabývají stále častěji. Je to totiž problém aktuální a poměrně rozšířený snad ve všech státech Evropy, ale bezpochyby i ostatních obydlených kontinentů. V současnosti by bylo pravděpodobně téměř nemožné snažit se najít velké město, ve kterém neexistují sídliště sociálně slabých, slumy, „ghetta“, chudinské čtvrti a předměstí nebo žebráci a bezdomovci. Toto všudypřítomné lidské neštěstí má své označení- sociální exkluze. *„Pojem má kořeny v 70. letech ve Francii. Poprvé byl použit pro označení situace lidí žijících na okraji společnosti, odříznutých od pracovních příležitostí a zároveň od sociální sítě. Pojem získával na popularitě a postupně byl přejímán i v ostatních zemích, zároveň se jeho význam rozšířil i na jiné jevy, než jsou nezaměstnanost a špatné sociální zabezpečení osob. V 80. letech se již sousloví „sociální vyloučení“ běžně používá ve většině západoevropských zemí, a to zejména jako zástupný výraz pro pojem „chudoba“, který poukazuje pouze na nedostatek hmotných zdrojů a nezabývá se kvalitou sociálních vztahů. Během 90. let se pojem stal součástí sociální politiky Evropské unie. Ke konci 90. let se pozvolna začíná používat i v České republice, zejména v souvislosti s problematikou sociálně vyloučených lokalit obývaných převážně Romy.“* (NIKOLAI, T. (ed.); SEDLÁČKOVÁ, P. a kol. 2007: s. 10)

Sýkora definuje pojem sociální exkluze stručně takto: *„Sociální vyloučení je situace, v níž mají jedinci, skupiny osob či sociální skupiny výrazně znesnadněn či omezen přístup k běžným zdrojům, příležitostem a pozicím nezbytným pro zapojení se do normálního života společnosti.“* (SÝKORA, L. (ed.) 2010: s. 17) To bývá pro člověka nebo skupinu lidí někdy tak zásadní problém, že člověka postupně vede ke ztrátě hodnot, smyslu života, apatii k vlastní situaci a naprosté lhostejnosti ke svému životu v extrémních případech může skončit dokonce sebevraždou. Hlavní důvody sociálního vyloučení budou více rozebrány v další kapitole, ale bývají nejčastěji spojené s uplatněním na trhu práce, se vzděláním a nejrůznějšími zdravotními a společenskými hendikepy.

Pojem sociální vyloučení je možné chápat také trochu odlišně, než jako situaci jedince (jako je tomu u Sýkory) nebo jev ve společnosti, Sedláčková upřednostňuje formulaci sociální vyloučení coby proces. *„Sociálním vyloučením rozumíme proces, při kterém jsou lidé postupně zbavováni přístupu ke zdrojům nezbytným do zapojení se do*

sociálních, ekonomických a politických aktivit společnosti.“ (NIKOLAI, T. (ed.); SEDLÁČKOVÁ, P. a kol. 2007: s. 10)

Sociální vyloučení se může týkat jak jedince, tak celé větší skupiny obyvatel nebo třeba pouze jednoho osamocenému domu v obci. Jak uvádí dále Sedláčková: *„Může se jednat o jednotlivce, domácnost, širší rodinu nebo o celou subpopulaci. Vyloučení ze sociálních interakcí, z provozu sociálních institucí zásadním způsobem ovlivňuje kvalitu života – ať už objektivně či subjektivně, tedy ve srovnání se společensky běžným standardem. Jedná se tedy nejenom o důsledek nedostatku financí, ale významnou roli zde sehrávají i další faktory, například diskriminace, nedostatečné vzdělání, nevyhovující bydlení atd.“* (NIKOLAI, T. (ed.); SEDLÁČKOVÁ, P. a kol. 2007: s. 10)

Charakteristické jevy a rysy, které se pojí se sociálním vyloučením:

„- Život v sociálně vyloučené lokalitě a vše, co s ním souvisí, a následná stigmatizace (zevšeobecňující přisuzování negativních vlastností) člověka jakožto obyvatele této lokality.

- Nízké vzdělání – zhoršená dostupnost kvalitního vzdělání a s tím spojená nízká kvalifikace a následné špatné uplatnění se na trhu práce.

- Nezaměstnanost, vnitřní i vnější bariéry při získávání legálního zaměstnání.

- Časté provozování „páce na černo“, nelegální obživa či obživa na hranici zákona.

- Závislost na sociálních dávkách, materiální nedostatek.

- Špatný zdravotní stav způsobený rizikovým životním stylem, nesprávnou životosprávou a nevyhovujícími hygienickými podmínkami.

- Zvýšený výskyt sociopatologických jevů (užívání drog, gamblerství, alkoholismus, nucená prostituce, zvýšená kriminalita) a větší ohrožení těmito jevy.

- Závislost na lichvě, vysoké zadlužení osob, časté zastavování majetku, fenomén neplatičství.

- Zapojení do běžných sociálních interakcí je ztíženo diskriminací (nejvíce nebezpečná je diskriminace na trhu práce a v oblasti bydlení).

- Nedostatečný přístup k informacím, omezený sociální svět, nedostatečné sociokulturní kompetence.

- *Neschopnost plánování budoucnosti (je nejistá a nepředvídatelná), orientace na přítomnost.*“ (NIKOLAI, T. (ed.); SEDLÁČKOVÁ, P. a kol. 2007: s. 11)

V nejhorší situaci se ovšem člověk ocitá, když se do „prokletí“ sociální exkluze rovnou narodí. Sociálně vyloučení lidé, kteří se do své situace nedostali hned po narození, ale v průběhu svého života se často stávají nejen dalšími obyvateli sociálně vyloučených lokalit, ale také bezdomovci. Reagují tak například na ztrátu zaměstnání, neschopnost se přizpůsobit vzniklé zlomové situaci v osobním životě, novému státnímu režimu nebo neschopnost zbavit se zadlužení. Jiní sociálně vyloučení mají tendenci se sdružovat v určité oblasti nebo jsou sdružováni státem, jeho sociální a bytovou politikou respektive sociální a bytovou politikou krajů, obcí a podobně. A právě tímto způsobem se dostáváme ke vzniku sociálně vyloučených lokalit, vzniku jevu rezidenční segregace sociálně slabých.

Sociálně vyloučená lokalita, někdy nazývaná jako „ghetto“ (problematika pojmu viz. kapitola „Druhy segregace“), je výsledkem segregace neboli prostorového vyčlenění určité skupiny lidí, které často spojují některé vlastnosti, podmiňující jejich společenské i místní vyloučení ze společnosti, jako jsou například etnická příslušnost, příslušnost k určitému náboženství, ale u nás to je zejména chudoba, sociální slabost. Prostorové vyčlenění bývá u nás v lokalitách obývaných sociálně slabými převážně nedobrovolné, lidé se na něm aktivně nepodílejí na rozdíl od separace sociálně silných, kteří dnes už i u nás někdy vytvářejí vlastní oddělené komunity a podílejí se tak na rezidenční segregaci v našich městech. Sociálně vyloučená lokalita je jedním z příkladů rezidenční segregace, která všeobecně definuje členění sídlišť různých skupin obyvatel. *„Rezidenční segregaci rozumíme sociálně-prostorové oddělení bydlišť sociálních skupin, které mají ve společnosti vzájemně nerovné postavení. Rezidenční segregace je významná tím, že dlouhodobě ovlivňuje a utváří charakter lokálních společenství, v nichž vyrůstají nové generace obyvatel.“* (SÝKORA, L. (ed.) 2010: s. 11) To souvisí také se sociální soudržností a celkově je také rezidenční segregace odrazem sociální stratifikace na území státu. *„Ve společnostech s vysokou mírou segregace jsou sociální stratifikace a sociální soudržnost ovlivněny i místem bydliště. Rezidenční segregace si tak zaslouží mimořádnou společenskou pozornost.“* (SÝKORA, L. (ed.) 2010: s. 11)

Každá sociálně vyloučená lokalita má samozřejmě své vlastní charakteristické znaky, problémy a podobně, je ale možné najít určité obecnější charakteristiky, jež jsou u

těchto segregovaných oblastí podobné, nebo je možné alespoň některé z nich najít v lokalitě vždy.

Podle čeho je tedy možné poznat sociálně znevýhodněnou oblast uvedu v následujícím odstavci.

„- Na velikosti nezáleží – může se jednat o jeden osamělý dům, několik domů v centru města, jednu ulici nebo celou čtvrť.

- Může být vyloučena také prostorově, domy nebo jiné objekty se mnohdy nacházejí za hranicemi měst a obcí (např. v lese).

- Je izolována – dostupnost a občanská vybavenost je nedostačující, mnohdy nulová.

- V jejím okolí je nedostatek pracovních příležitostí pro její obyvatele.

- Domy jsou neudržované, ve špatném stavu, hygienické podmínky jsou nevyhovující, je zde nepořádek a hluk jak ve dne, tak v noci.

- Špatné mínění okolí o lokalitě, obyvatelé jsou svojí adresou stigmatizováni.

- V lokalitě se stírají rozdíly mezi obyvateli. Všichni žijí na stejném dně. Sociální vzestup, či dokonce odchod z lokality je velmi těžký, ne-li nemožný.

- Lokalita brání rozvoji přilehlých částí obce (nikdo tam nechce stavět, bydlet nebo podnikat).

- Kvůli vyššímu výskytu sociopatologických jevů a zvýšené kriminalitě je potřeba vynakládat více prostředků na ostrahu.

- Lokalita se většinou rozrůstá jak samovolně, tak záměrným sestěhováním za strany obce. S rostoucím počtem lidí v lokalitě se všechny popsané negativní jevy prohlubují.“ (NIKOLAI, T. (ed.); SEDLÁČKOVÁ, P. a kol. 2007: s. 12)

4.1. Segregace x separace

Za segregací stojí rozčlenění společnosti, ať už z hlediska sociálního, kulturního, náboženského aj. Různé skupiny lidí se koncentrují a stěhují do určitých oblastí nebo naopak z nich odcházejí pryč a tak vzniká segregace, popřípadě separace. Tyto dva jevy jsou z vnějšího pohledu na věc k nerozeznání a mají stejné důsledky- enklávy nebo komunity oddělené od zbytku zástavby. Liší se však v dobrovolnosti tohoto aktu.

Segregace bývá vynucená úřady, ostatními obyvateli a podobnými faktory a tedy nedobrovolná, zatímco separace je aktem dobrovolným. Dobrovolnost je tak důležitým faktorem určujícím různé formy segregace. „*Formy segregace se liší mírou dobrovolnosti a nedobrovolnosti segregace a separace, charakteristikami segregované nebo separované sociální skupiny, převahou vlivu socioekonomických nebo etnických a kulturních faktorů či úrovní jejich spolupůsobení při utváření prostorových koncentrací, mírou koncentrace a hloubkou izolace od ostatních obyvatel, velikostí segregovaného území a charakterem bydlení a rezidenčního prostředí a v neposlední řadě sociálním statutem segregovaných a separovaných jakožto hlavním faktorem determinujícím jejich možnosti změnit současnou situaci.*“ (SÝKORA, L. (ed.) 2010: s. 23)

Druhy nebo formy segregovaných lokalit lze rozdělit podle podmínek jejich vzniku, charakteru jejich obyvatel a jejich celkového vzhledu a funkce.

4.2. Druhy segregace

1) Slumy

Jsou to lokality, které najdeme v současnosti ve světě běžně, rozkládají se obvykle na okraji, periferii velkých měst, například Afriky, Jižní Ameriky, ale i jinde, charakterizuje je hlavně velmi nízká úroveň bydlení, které je obvykle velmi chátrající s nulovou infrastrukturou. Obvykle je tvoří různé improvizované příbytky a chatrče. Jsou to rovněž oblasti nedobrovolně segregovaných skupin obyvatelstva. Podmínky pro život, výchovu dětí a podobně jsou zde naprosto extrémní a často jim odpovídá také velmi nízká délka dožití obyvatel. Rozsáhlé slumy je možné najít například v Bombaji, Limě, Mogadishu, Nairobi, Caracasu atd.

2) Etnicky nebo kulturně vymezené oblasti

Takovéto enklávy, obvykle městské čtvrti, bývají, na rozdíl od té předchozí a následující kategorie segregovaných lokalit, založené na dobrovolném základě. Tyto čtvrti vznikají imigrací obyvatelstva jedné země obvykle do většího města země jiné, kde mají tendenci se zpočátku sdružovat. Pro pozdější imigranty je

následně snadnější uchytit se právě skrze nebo za pomoci již usedlých imigrantů v kulturně nebo etnicky blízkém prostředí a komunitě.

3) Sociálně vyloučené lokality nebo ghetta?

Některé lokality tohoto typu na území České republiky jsou u nás všeobecně známé i mezi veřejností, názvy jako Chánov, sídliště Janov nebo brněnský Cejl jsou vyhlášené, podobné oblasti najdeme ale v mnoha dalších městech České republiky a příliš se o nich nemluví. Veřejnost, média, ale někdy i literatura je v současnosti s oblibou nazývají „ghetty“. *„Ghetto sociálně slabých je charakterizováno nezaměstnaností, chudobou, nekvalitním bydlením a špatnou infrastrukturou. Často vzniká za současného působení rasové/etnické diskriminace a ekonomického vyloučení.“* (SÝKORA, L. (ed.) 2010: s. 26) Tento problematický termín během let začal být užíván v jiném kontextu, než tomu bylo dříve. *„Ghetto bylo ve středověku a novověku až do konce devatenáctého století v některých zemích část města vyhrazená Židům, za druhé světové války byl systém ghetta obnoven fašistickým Německem (například Varšava, Terezín).“* (REJMAN, L. 1971: s. 117)

4) Segregované oblasti sociálně silných

Při studiu literatury zabývající se problematikou sociálního vyčlenění se zpravidla setkáváme s rozebíráním výše zmíněných sociálně znevýhodněných a vyloučených lokalit, někdy se ale můžeme setkat také s termínem „ghetto bohatých“. Jsou to čtvrtě obývané lidmi, kteří fungují v dané společnosti naopak na jejím vrcholu. Lidé „sociálně silní“, patříci dá se říci do opačné vrstvy společnosti, než lidé nedobrovolně segregovaní. Do této uzavřené formy bydlení se dostávají zejména obyvatelé nově vystavěných seskupení domů na okraji měst, pro které se někdy používá výraz satelity, a vytvoří uzavřenou komunitu zvanou anglicky „gated communities“. Oblast se pak vyznačuje zřetelným oddělením od zbytku světa vysokými ploty, bránami, informačními tabulkami je dáván důraz na soukromé vlastnictví celého prostoru „za bránou“ včetně hřišť, chodníků, komunikací apod. Prostor oddělující komunitu pak bývá chráněn security- agenturami a kamerami. Z hlediska prostorového vyčlenění a podobného charakteru obyvatel je pak oblast srovnatelná se sociálně vyloučenými lokalitami „chudých“.

5. Vznik a příčiny vzniku sociálního vyloučení a rezidenční segregace u nás a ve světě, komparace

Při hledání příčin sociálního vyloučení by bylo nesnadné, ne-li nemožné snažit se najít jeden univerzální důvod tohoto společenského jevu. Zpravidla to bývá mnoho faktorů vzájemně propojených, které člověka v začarovaném kruhu sociálního vyloučení uvězní. To je taky důvodem, proč je pro jedince většinou velmi obtížné se z této situace dostat vlastními silami. V případě sociálně vyloučených lokalit se k těmto faktorům přidávají charakteristické podmínky „ghetta“, které situaci ještě v mnohém zhoršují a celkově komplikují.

5.1. Příčiny segregace a izolace

Sociální vyloučení jednotlivce nebo skupiny je stav, který vzniká nejen špatnou sociální politikou státu, za jeho vznikem bývají všeobecně vžitá stereotypy, které vedou k diskriminaci. Ta může být například genderová, rasová/etnická, diskriminace některých věkových skupin obyvatel a podobně. Příčinou sociálního vyloučení skupiny obyvatel také může být špatný způsob zacházení s imigranty. Imigranti jsou skupinou, která bývá sociálním vyloučením ohrožena ve velké míře. Je to z důvodů špatné nebo žádné jazykové znalosti, problémů se získáním státního občanství, které se pojí s některými výhodami atd. Tyto příčiny pak vedou k další podstatné příčině a zároveň důsledku sociálního vyloučení, kterou je špatné uplatnění na trhu práce. Nezaměstnanost má příčiny v nedostatečném vzdělání a kvalifikaci sociálně vyloučených, opět špatných jazykových znalostech, získání vzdělání a kvalifikace je ale pro chudého člověka na okraji společnosti velmi obtížné. Opakované odmítnutí při ucházení se o práci, opakovaná nebo dlouhodobá nezaměstnanost pak upevňuje status sociálně vyloučeného a vede k závislosti na sociálních dávkách, neschopnosti plánovat si budoucnost, neschopnosti šetřit (není z čeho) a končí vzdáním se snahy cokoli na svém životě změnit. Tyto okolnosti mají dále vliv na zhoršení psychického i zdravotního stavu člověka. Ne všechny tyto příčiny a jevy se dají přiřadit ke konkrétním lokalitám, které jsou mimo jiné předmětem zájmu této práce, a role například nezaměstnanosti bývá běžnými lidmi někdy přeceňována nebo si ji špatně vykládají. Když se v Ostravě zeptáte na lokality, které budou blíže rozebrány dále v textu, popřípadě na

Romy, mnohdy se dočkáte věty typu: „To víte, cikánům se nechce makat.“ (respondent Martin) Z takové krátké věty se dají snadno odvodit hned dvě věci. Zaprvé- respondent považuje lokalitu za romskou, což je nepřesné, přičemž v otázce nebyla o Romech ani zmínka. A zadruhé- respondent soudí, že obyvatelé žijící v lokalitě nepracují, což je druhý omyl, v této práci nejednou rozebraný nebo zmiňovaný.

5.2. Důsledky segregace

Důsledky prostorového vyčlenění mohou být v některých případech pozitivní. Týká se to výše zmíněných kulturně nebo etnicky vymezených oblastí, jako jsou etnické enklávy imigrantů, ale i tzv. „ghett bohatých“. V prvním případě jsou pozitivní důsledky například pomoc komunity nově přichozím imigrantům v zapuštění kořenů v novém státě, pomoc se získáním bydlení, práce a celkové integraci v neznámém prostředí kulturně odlišné společnosti. V případě druhém je to pak sounáležitost se sociálně a ekonomicky blízkými obyvateli, která předchází napětí mezi nesoudržnými vrstvami lidí z opačných stran společenského žebříčku. Mnohem podstatnější jsou ale negativní důsledky vyčlenění u sociálně vyloučených lokalit. Izolace od majoritní společnosti má za následek horší přístup ke službám, vzdělání i k zapojení do trhu práce. Dále stupňuje problémy sociálně vyloučených lokalit a jejich obyvatel. *„Vyšší míra rezidenční segregace ovlivňuje životní šance obyvatel na rovnocenné zapojení ve společnosti a dále prohlubuje sociální nerovnosti, které jsou příčinou segregace. Míra vlivu prostorové izolace se zvyšuje s velikostí a koncentrací segregované skupiny.“* „*nejde ani tak o nerovnoměrné rozmístění sociálních skupin v prostoru jako o dlouhodobou vysokou prostorovou koncentraci jedné sociální skupiny ve větších a přitom sociálně homogenních rezidenčních celcích. Prostorová izolace pak zpravidla znamená i sociální izolaci od zbytku společnosti.*“ (SÝKORA, L. (ed.) 2010: s. 53) Koncentrace mnoha sociálně vyloučených lidí na území sociálně vyloučeného sídliště pak vytváří takové společenské klima a podmínky, že je velmi obtížné cokoli na situaci změnit či zlepšit, okolní atmosféra to nedovoluje. Majorita pak získává velmi odmítavý postoj k těmto lidem, vzniká napětí ve společnosti, které někdy vyústí až do otevřených konfliktů, útoků a nepokojů. Jejich vyvolávání mají u nás v poslední době čím dál více v oblibě neonacisté, kteří se do některých těchto českých

lokalit sjíždějí demonstrovat svou nesnášenlivost a agresi. Viz. v nedávné době nepokoje v lokalitách Janov, Vítkov etc.

5.3. Integrace

Integrace, jinými slovy zařazení do společnosti, sociální začleňování, je proces ve vztahu k exkluzi nebo segregaci opačný. Je to proces, při kterém dochází k opětovnému získání všech příležitostí a schopností, které člověk postižený sociálním vyloučením pozbyl. „*Sociální začleňování je proces, který umožňuje sociálně vyloučeným získat příležitosti a zdroje nutné k jejich plné ekonomické, sociální a kulturní aktivitě ve společnosti. Umožňuje jim získat větší účast při rozhodovacích procesech, které ovlivňují jejich každodenní život a zlepšit dostupnost jejich základních práv.*“ (NIKOLAI, T. (ed.); SEDLÁČKOVÁ, P. a kol. 2007: s. 12)

V České republice existuje množství institucí, které se o integraci sociálně vyloučených s většími či menšími úspěchy pokouší. Bohužel se někdy zdá, že množství mechanismů, které exkluzi naopak vyvolávají nebo přispívají k jejímu přetrvání je stále velké a jejich působení silnější, než všechny integrační snahy některých organizací a institucí.

„*V České republice je přes 310 sociálně vyloučených lokalit, které se nacházejí ve 167 obcích. Podle odhadů v nich žije 60-80 tisíc lidí. Z těchto lokalit vzniklo 29% v posledních deseti letech řízeným sestěhováním zejména ze stran obcí. Lokality starší se většinou stále zvětšují. Skutečný počet sociálně vyloučených osob je patrně mnohem vyšší a stále roste. Na počet osob sociálním vyloučením pouze ohrožených neexistuje ani žádný kvalifikovaný odhad.*“ (NIKOLAI, T. (ed.); SEDLÁČKOVÁ, P. a kol. 2007: s. 15)

6. Lokality Ostrava Hrušov, Ostrava Liščina a Ostrava Zárubek

Tyto tři lokality v Ostravě patří mezi typické zástupce sociálně vyloučené lokality. Všechny mají tudíž něco společného, ale taky je každá něčím charakteristická. Dohromady v nich žije přes čtrnáct stovek obyvatel, ve všech fungují komunitní centra neziskové organizace „Vzájemné soužití“, všechny jsou postiženy špatnou kvalitou bydlení i životního prostředí a samozřejmě sociální exkluzí. Nutné je zmínit i velká nezaměstnanost

a zadluženost obyvatelstva. Rodiny jsou většinou velmi početné, přičemž i mezi jednotlivými místy lze sledovat příbuzenské vazby. Nezřídka dochází i ke stěhování rodin z jedné sociálně vyloučené lokality do druhé. Z tohoto pohledu lze říct, že lidé z lokalit nejhůře pohlížejí na Hrušov.

6.1. Hrušov

Vyloučená lokalita Hrušov je okrajovou městskou částí nedaleko řeky Ostravice, respektive nedaleko jejího soutoku s Odrou. Historicky se jednalo o část Ostravy s nadprůměrnou kvalitou bydlení. V těsné blízkosti lokality se nacházela chemická továrna. Pro dělníky zde zaměstnané byly vystavěny činžovní domy, které jsou nyní ve vlastnictví města. Po roce 1989 zde došlo k útlumu průmyslu a tím pádem úbytku pracovních příležitostí. Ničivé povodně dostaly Hrušov na okraj zájmu. Radnice Slezské Ostravy rozhodla investovat pouze do nejnútnejší opravy domů. Kvalitou bydlení patří Hrušov mezi nejhorší v Ostravě. To vše přispělo k dnešní podobě této lokality.

Počtem obyvatel je nejméně významná, také z důvodu fatálních technického stavu obytných domů, přičemž v současnosti tu žije zhruba sto padesát obyvatel. Chudobou a nízkou úrovní bydlení je lokalita naopak nejvýznamnější (viz. foto v příloze). Podle tvrzení sociálních pracovníce a romské asistentky je zde stoprocentní nezaměstnanost. Lidé zde žijí s výjimkou přivýdělků ze sběru kovů většinou z dávek hmotné nouze a státní sociální podpory. Komunitní práce se zde nedaří z důvodu nezájmu ze strany obyvatel. Sociální práce a poradenství je zde praktikováno pouze na individuální úrovni. Kolem data vyplácení sociálních dávek se do této lokality neodvažují většinou vstoupit ani terénní sociální pracovníci, kteří jsou jinak poměrně suverénní a uznávaní mezi ostatními obyvateli vyloučených lokalit a jsou bráni s respektem. Jako jediná služba v lokalitě mě mezi velice zchátralými domy v Hrušově překvapila ordinace praktického lékaře. Jinak zde není prakticky nic. Rozbité domy jsou v sklepních prostorách a někdy i výše zaplněny odpadem a nejrůznějším druhem topiva (dřevem a odpadem), některá okna jsou vybitá, jiná zabeďněná. Nepříjemný zápach a nepřátelské pohledy obyvatel navozují opravdu nevlídnou atmosféru. Při rozhovorech s obyvateli je cítit značná deziluze, lidé jakoby vnitřně cítili, že z tohoto místa již cesta ven nevede.

„Lze zde pocítit výrazné rysy marginalizace obyvatelstva, též riziko vzniku sociálně patologických jevů je velmi vysoké.“ (<http://www.vzajemnesouziti.estranky.cz/clanky/kc-hrusov.html>)

6.2. Liščina

Tato lokalita je typickou vyloučenou lokalitou vzniklou na základě dobrovolného sestěhování sociálně slabších obyvatel do bytů nižší úrovně za nižším nájmem. Vlastníkem jednotlivých domů je společnost RPG Byty s.r.o. V posledních několika letech se úroveň bydlení zvedla, jelikož za pomoci občanského sdružení Vzájemné soužití se obyvatelé s touto společností dohodli na částečné opravě svých obydlí. Zajímavé je, že tato společnost se snaží ve spolupráci s komunitním centrem finančně podporovat zvelebování okolního prostředí kolem domů. Do těchto prací jsou zapojeni i místní obyvatelé. Celkově působí Liščina nejméně zanedbaným a dezolátním dojmem ze tří zkoumaných lokalit, a to také z důvodu úspěšné komunitní práce, která vedla až k opravě některých domů v chátrajícím stavu (viz. obrazová příloha). Lokalita čítá na tisícovku sociálně slabých obyvatel a bydlí zde převážně Romové. Oproti Hrušovu jsou zde i lidé, kteří pracují, povětšinou však bez pracovní smlouvy a výhradně v dělnických profesích (zejména výkopové práce a podobně). Prostředí je poměrně dobře přístupné a je celkově únosnější svými podmínkami k životu. Velké fungující komunitní centrum Liščina navštěvované hlavně dětmi podtrhuje v zásadě dobrý dojem z lokality. Liščina má ale taky své horší specifikum, přímo v oblasti se vyskytuje „varna“ o které se všeobecně ví. Dá se proto odvodit, že někteří z obyvatel budou zapojeni do řetězce drogové problematiky, zneužívání k distribuci a ve výrobě a podobně. V poslední době Liščinu poměrně často navštěvují hlídky Policie, které spolupracují s komunitním centrem, což má dlouhodobě za následek zlepšení situace a snižování kriminality v oblasti.

Celkově lze říct, že komunita v této lokalitě, je nejvíce motivovaná a můžeme v budoucnu očekávat zlepšení současného stavu pro některé rodiny a individuálně i možnost vystoupení z pojmového rozsahu sociálního vyloučení. Jsou tu rozvinuty i sociálně aktivizační služby ve formě sociálního bydlení, opět ve spolupráci s RPG Byty s.r.o.

6.3. Zárubek

Zárubek se nachází nedaleko od ostravského výstaviště, přesto jde o absolutní periferii. Tvořen je opět domy nižší kategorie, které jsou zvenku v dosti chatrném stavu, a jejich okolí taky není luxusní čtvrtí. Zevnitř jsou však některé byty překvapivě čisté a útulné. Člověk, který vidí tato obydlí pouze zvenku by těžko uvěřil svým očím po vstupu do bytu romské domácnosti. Při návštěvě jedné z domácností jsem měl možnost vidět, jak je všechno upraveno, vyzdobeno, matka dvou dětí vaří oběd, děti jsou obstarané a čisté a přitom bylo dopoledne a přišli jsme neohlášení. Jedná se však spíše o výjimku, i zde najdeme mnohé byty v katastrofálním stavu, bez elektrické energie s dojmem přesně opačným proti domácnosti popsané výše.

Zástavba na Zárubku je pozůstatkem ubytování pro pracovníky v nedalekém dolu „Zárubek“, celá oblast je bývalá hornická kolonie, což se dozvídám od sociální pracovnice, ale svědčí o tom i přítomná halda. Teď se dostáváme k charakteristické vlastnosti lokality Zárubek, která má na život zde zásadní vliv. Oblast je poddolovaná, jsou zde přítomny důlní průduchy, aby v bývalých zasypaných důlních jámách nedocházelo k nahromadění nebezpečných plynů, které mohou explodovat. Kolem těchto míst naprosto běžně místní procházejí, hrají si tam děti, některé průduchy se dokonce nachází přímo na dvorku před domem. V okolních domech jsou namontovány poplašné systémy, které upozorňují na únik plynu. Čas od času se stane, že z podzemí důlní plyn uniká. Při občasném spuštění poplašného systému jsou obyvatelé povinni opustit své obydlí a vzdálit se do bezpečí do odvolání. Někteří těchto výzev nedbají, protože se pochopitelně nemají kam jinam uchýlit. Neobvyklým dojmem působí také železniční koleje, které vedou různými směry v bezprostřední blízkosti domů na Zárubku a které musí obyvatelé při pohybu v oblasti neustále překračovat. Oblast je z mého pohledu zcela nedostupná invalidním osobám, nebezpečná dětem a ve tmě i dospělým. Pohyb s kočárkem si tady také dost dobře nelze představit. Když se lidé potřebují někam dostat, chybí tu u hlavní komunikace chodníky, všichni jsou tedy nuceni chodit po krajnici vedle projíždějících aut a to po obou stranách. Obzvláště v zimním období, ale nejen v něm je situace problematická.

Zárubek je rovněž převážně obývaný Romy, bydlí zde dle informací neziskové organizace asi dvě sta osmdesát lidí. Domy, ve vlastnictví soukromé společnosti, jsou ve fatálním technickém stavu. Běžné jsou plísňe naopak luxusem neděravá střecha s krytinou. Ze služeb jsou zde dostupné pouze jeden malý obchůdek s omezeným sortimentem zboží a

jedna oprýskaná non-stop herna s výherními automaty, na které však nejde dost dobře rozpoznat, zda je ještě v provozu nebo ne. Obyvatelé jsou z velké většiny nezaměstnaní, někteří si zajišťují obživu sběrem kovů. V lokalitě se často objevují i drogy.

7. Rozdíl mezi lidmi z vyloučených lokalit a ostatními „normálními“ obyvateli města, jejich vzájemné vztahy

Dalším z důsledků dlouhodobé izolace ve vyloučené lokalitě sociálně slabých nebo v jiné segregované oblasti je prohlubování rozdílů mezi sociálními skupinami. Jak uvádí Sýkora, *„Oddělení různých sociálních skupin do odlišných rezidenčních prostředí zpravidla přináší posílení sepjetí uvnitř těchto sociálních skupin, zároveň však vede k omezení komunikace mezi různými skupinami obyvatelstva.“* (SÝKORA, L. (ed.) 2010: s. 53) To je pak důvodem narušení sociální soudržnosti. Vzájemné vztahy mezi majoritními obyvateli Ostravy a obyvateli vyloučených lokalit se dají popsat jako velmi omezené, chladné a problematické.

Nepočítáme-li vztahy lidí z probíraných lokalit s pracovníky Vzájemného soužití, kteří s nimi často komunikují a řeší problémy denního života, je jejich kontakt s okolím velmi omezený. Navíc ne každý obyvatel vyloučené lokality je zároveň klientem neziskovky, dá se tedy snadno odvodit, že někteří lidé postrádají kontakt s okolím úplně a omezují se pouze na kontakty v lokalitě, případně v rodině.

7.1. Postoj majority k lidem postiženým okluzí

Běžné většinové obyvatelstvo se k těmto lidem staví převážně odmítavě. Ke konfrontaci lidí z vyloučených lokalit s ostatními ostraváky dochází logicky při pobytu lidí z Hrušova, Zárubku a Liščiny v centru města. Majorita do lokalit jak je rok dlouhý nezavítá, což je vzhledem k jejich poloze a pověsti pochopitelné. Jedinou výjimku tvoří terénní sociální pracovnice/pracovníci, kteří do lokalit docházejí pravidelně. Ti se však za typický vzorek majoritní společnosti považovat nedají. Ať už samotným zaměstnáním, postoji nebo způsobem, jakým jsou nazíráni ze strany majority, tvoří spíše pomyslný most mezi

„normálními“ a těmi druhými. „Jo vy jste ti, co pomáhají cikánům, že jo, a oni pak stejně jenom kradou a dělaj bordel.“ (respondent Jarďa)

Všeobecně můžeme říct, že odmítavý postoj většinového obyvatelstva Ostravy je dán především etnickou příslušností obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Jak bylo zmíněno již v části popisující lokality, jedná se převážně o romské etnikum. K němu je odmítavá většina respondentů, nehraje žádnou roli, v které části Ostravy bydlí. Tento postoj je dán jak osobními špatnými zkušenostmi (okradení, nabízení drog nebo kradeného zboží na ulici některými členy etnika, zkušenosti s násilím), tak různými vypěstovanými stereotypy, které jsou podporovány například různými historkami a vtipy. To, že by se v těchto případech mohlo jednat o problémy sociální a nikoli rasové či etnické napadne jen málokoho. „Víš, oni to mají v krvi.“ „Cikána nezměníš, ten umí jenom lhát a krást.“ (respondenti Miloš a Richard) Naopak násilné činy mezi neromskými obyvateli a celkově krádeže, drogy, napadení a jiná drobná kriminalita v rámci majority příliš vděčné a zajímavé téma není. Když něco udělá Rom, je z toho častokrát žádaná historka a po čase ji člověk může dokonce slyšet ve vylepšené formě.

7.2. Postoj vyloučených k majoritě

Sociálně vyloučení mají k většinovému obyvatelstvu většinou nedůvěřivý vztah. Uvědomují si svou stigmatizaci a nemají příliš důvodů a vůle snažit se patřit jinam, než kam patří celý život. Není tím myšleno, že by snad byli se svým stavem spokojeni, naopak. Mnozí by své bydlení rádi zvelebili nebo se z vyloučené lokality dostali pryč do lepšího, standardního bydlení, které by splňovalo jejich potřeby a normy běžného bydlení majority. To je ale vzhledem k jejich finanční a sociální situaci a zadlužení prakticky nemožné. Přestože převažuje ze strany sociálně vyloučených strach a nedůvěra vůči majoritě, jsou i lidé, ke kterým mají vztah vřelý. Jsou to už zmínění pracovníci sdružení Vzájemné soužití, kteří jsou nejen tolerováni, ale také uznáváni a ochraňováni členy komunity. Potkání ve městě se neobejde bez vřelého pozdravu a kratšího (nebo i dlouhého) rozhovoru a to v jakoukoli denní dobu a nezávisle na tom, zda je sociální poradce „ve službě“ nebo jde městem soukromně mimo pracovní dobu. Sociální práce a poradenství je tu proto někdy zaměstnáním na celý den.

8. Solidarita ze strany majority nebo spíše vzájemná mezi lidmi v lokalitě?

O solidaritě ze strany většinového obyvatelstva se dá hovořit, přes veškerý odpor jednotlivců, na několika úrovních. Humanitární pomoc ve formě oblečení, bot a podobně je pravidelně rozdělována neziskovkou a její klienti si přicházejí něco vybrat. Na jednu stranu je potřeba se k takovým formám pomoci stavět kriticky, protože je to bezesporu druh pomoci, který způsobuje vznik závislosti na sociální pomoci. Na stranu druhou taková pomoc částečně předchází jiným způsobům obstarávání těchto věcí klienty. Další úroveň solidarity funguje skrze práci neziskové organizace a státních institucí sociální péče.

8.1. Terénní sociální práce

Terénní sociální práce je jedna z aktivit vytvářených několika sdruženími a organizacemi v České republice. Patří mezi ně například společnost Člověk v tísni, občanské sdružení IQ Roma servis, občanské sdružení Vzájemné soužití (tolikrát zmiňované v této práci) nebo sdružení Drom. Česká republika finančně podporuje prostřednictvím Rady vlády ČR, konkrétně pomocí dotací, tuto terénní sociální práci, která pak prostřednictvím terénních sociálních pracovníků probíhá hlavně ve větších městech republiky. Jedná se o fenomén, který u nás nemá příliš dlouhou tradici. *„Ačkoli má terénní sociální práce ve vyspělém světě tradici téměř půl století, u nás je tato metoda využívána poměrně krátce, přibližně deset let.“* *„Právě naléhavá situace stále většího počtu romských rodin vedla v roce 1999 k vzniku nové služby, jejímž účelem je poskytovat odborné poradenství a podporu obyvatelům sociálně vyloučených lokalit, či takovému propadu lidí do sociálního vyloučení předcházet.“* (NIKOLAI, T. (ed.); SEDLÁČKOVÁ, P. a kol. 2007: s. 22) Do jaké míry stát tímto způsobem řeší problém, který nastal je diskutabilní. Celé toto řešení se může pozorovateli někdy zdát jako chabá náplast na rozsáhlý problém, který si stát skrze kraje a obce vlastně mnohdy způsobil sám.

Metody práce sociálního terénního pracovníka:

„- Rozhovor s klientem – Často probíhá formou prosté konverzace, zdánlivě neformální. Pracovník cílenými dotazy zjišťuje klientovu situaci, informuje se tak o jeho dosavadních krocích při řešení problémů. Zároveň může okamžitě poskytnout podporu, motivovat klienta, vést ho k rozhodnutí nebo činu. Rozhovorem se udržuje a prohlubuje vztah mezi klientem a pracovníkem. Vzájemná důvěra je totiž základním předpokladem k úspěšnému nastartování spolupráce.

- Pomoc s listinami – Pracovník studuje dokumentaci spojenou s klientovým případem, vyplňuje potřebné formuláře nebo je pomáhá klientovi vyplňovat, sepisuje žádosti či informační dopisy nebo je pomáhá klientovi sepsat. Vysvětluje klientovi obsah úředních dopisů. Pokud je klient někým veden k tomu, aby podepsal určitou listinu, pracovník se přesvědčí, že klient rozumí obsahu toho, co má podepsat, a že svým podpisem nepoškozuje z nevědomosti své zájmy.

- Vyjednávání – Pracovník se účastní jednání mezi klientem a úřady (případně dalšími subjekty) nebo toto jednání sám vede. Může však také klientovi pouze radit, jak jednání vést, případně ho jen v jednání podporuje. Rozsah pomoci je závislý na schopnostech klienta.

- Doprovod – Pracovník, pokud je to potřeba, doprovází klienta na úřad, do školy, do nového zaměstnání apod. Doprovod je účinný a zároveň nemanipulativní způsob jak docílit, aby se klient někam dostavil.

- Koordinační činnost – Pracovník koordinuje činnosti, do kterých se zapojují klienti (např. brigáda nebo úklid okolí domu), vyhledává pomáhající dobrovolníky, nejlépe přímo z „ghetta“, a dohlíží na jejich činnost.

- Konzultace s odborníky – Pracovník konzultuje vybrané problémy s odborníkem z oblasti sociální práce, právníkem, lékařem, rodinným či pedagogickým poradcem, odborníkem na protidrogovou prevenci a léčbu závislostí apod.

- Kontakt s dalšími institucemi a organizacemi – Pracovník udržuje kontakt s ostatními dostupnými sociálními službami v regionu“ (NIKOLAI, T. (ed.); SEDLÁČKOVÁ, P. a kol. 2007: s. 20-21)

Jak je vidět, terénní sociální pracovníci mají široké pole působnosti a jsou schopni klientům nabídnout nejrůznější druhy pomoci a služeb. Pro sociálně vyloučené osoby bývá takový druh pomoci velmi důležitý a nenahraditelný. Terénní práce je pro ně výhodou. Naopak pro pracovníky je to poslání poměrně náročné (hlavně psychicky) a nekončící ani

po konci pracovní doby. Nutno dodat, že je to v současnosti u nás taky většinou povolání špatně ohodnocené.

8.2. Vzájemná solidarita

O vzájemné solidaritě mezi lidmi obývajícími vyloučené lokality většinou vůbec není možné uvažovat, naopak. Uvedu příklad marné snahy některých lidí o cokoli pozitivního. Při jedné návštěvě Zárubku jsem se snažil vcítit do situace zde bydlících lidí. Představoval jsem si, že tu bydlím a uvažoval, jak bych co zlepšil, aby mi tu bylo lépe. Napadaly mě různé možnosti, ale například při pohledu na dvorky a přilehlé travnaté pozemky ležící ladem v kombinaci s všeobecnou atmosférou bídy, jsem nepromyšleně vznesl otázku. „Proč tu ti lidi proboha něco nepěstují? Aspoň brambory, zeleninu.“ Odpověď terénní sociální pracovnice byla prostá. „No jo, byli takoví, kteří to zkoušeli. Ale když se celou sezonu o tu zahrádku a ty plodiny staráš a pak ti to týden před sklizní všechno někdo vybere, tak už příště nic nezasadíš...“ Pak už jsem se na hloupé otázky neptal. Tak to prostě ve vyloučené lokalitě chodí. Jakákoli snaha o zlepšení své situace, nebo snaha udělat cokoli pozitivního pro sebe nebo nejen pro sebe, je po zásluze potrestána a vede k ještě větší rezignaci a pocitu marnosti. To je „začarovaný kruh“ sociálního vyloučení.

9. Nezaměstnanost ve vyloučených lokalitách

Nezaměstnanost je v souvislosti s problematikou sociálního vyloučení zmiňována často. Je to pochopitelné, jak bylo zmíněno v kapitole „Vznik a příčiny vzniku sociálního vyloučení a rezidenční segregace u nás a ve světě“, je nezaměstnanost jedním z hlavních faktorů ke vzniku a upevnění sociální exkluze. V případě sociálně vyloučených jednotlivců, zejména bezdomovců tomu tak jistě je. V případě obyvatel lokalit ne vždy. Vyloučení sice jsou, obývají vyloučenou lokalitu, podle veřejnosti nepracují, i oficiálně jsou nezaměstnaní. Jak tvrdí respondenti: „Nechce se jim robit no.“ „Oni žijou z dávek, makat je nedonutíš.“ V praxi ale zaměstnaní často jsou. Situace zde bývá taková, že rodina nebo bydlení je zadluženo a oficiální plat by byl okamžitě obstaven exekucí, což si otec rodiny dobře uvědomuje, takže je pro něj nutné pracovat neoficiálně. To dává příležitost některým

zaměstnavatelům tyto lidi zneužívat. Když se nejedná o legální zaměstnání, neošetřuje pracovní poměr, plat, pracovní dobu atd. žádná smlouva. Je tedy čistě na zaměstnavateli jakou a zda zaplatí mzdu, jaké budou podmínky práce a pracovní doba. Výsledkem je, že někteří Romové vykonávají náročnou práci od rána do večera, za kterou jsou jen minimálně ohodnoceni. Často pracují v rizikovém pracovním prostředí bez nároku na příplatek, naopak za mzdu, za kterou by málokdo jiný byl ochotný práci dělat. To je fenomén sociálně vyloučených nejen romských lokalit v celé České republice.

Postoj respondentů k vyloučeným lidem a zejména Romům, jako k těm, kteří nepracují a nikdy pracovat nebudou, se tedy ukázal jako mylný a vycházející z omezené nebo nulové znalosti problematiky. To se lidem, kteří se těmito tématy nezabývají, nedá vyčítat, radikálnost některých názorů je ale vzhledem k omezeným vědomostem někdy až překvapující.

10. Sociální vyloučení u dětí a segregace na školách

Segregace sociálně vyloučených dětí často z romských rodin na českých školách je jev poměrně častý a již delší dobu známý. Tyto děti mají většinou potíže se v našem školním systému prosadit a uspět. Je to zpravidla opět dáno nevýhodami života v sociálně vyloučené lokalitě. *„Děti přicházející do základní školy z nedostatečně podnětného, sociokulturně znevýhodněného nebo z odlišného sociokulturního prostředí, jsou ohroženy zvýšeným rizikem školního selhání.“* (BRTNOVÁ ČEPIČKOVÁ, I. (ed.); WEIDLICHOVÁ, I. a kol. 2008: s. 65) Tento problém souvisí i s nedostatečnou předškolní přípravou, děti z vyloučených lokalit obvykle nechodí do školky, jako ostatní děti. *„Tyto děti se musí vyrovnávat s řadou těžkostí, které jim komplikují nástup do hlavního vzdělávacího proudu a prodlužují dobu adaptace na školní prostředí. Nastupují do školy s určitým znevýhodněním, chybějí jim některé dovednosti, zkušenosti a znalosti, které jsou nezbytné pro přijatelné zvládnutí školních požadavků.“* (BRTNOVÁ ČEPIČKOVÁ, I. (ed.); WEIDLICHOVÁ, I. a kol. 2008: s. 65)

Tyto hendikepy mají hned několik příčin.

„ – děti nedostatečně ovládají vyučovací jazyk školy,

- úroveň jejich všeobecných vědomostí zaostává za očekáváním školy, je odlišná a determinovaná prostředím, ve kterém děti vyrůstají,

- děti nemají dostatečně vyvinutou jemnou motoriku (to komplikuje učení se psaní a čtení),

- úroveň sociálních dovedností dětí nevytváří dostatek prostoru pro bezbariérovou komunikaci,

- docházka dětí do školy je nepravidelná (platí zde přímá úměra: zvyšující se absence zvyšují frekvenci neúspěchu dítěte ve škole),

- děti se obtížně adaptují na nové prostředí a požadavky školy,

- rodina neposkytuje dítěti takovou oporu a pomoc, která se standardně očekává od rodičů.“ (BRTNOVÁ ČEPIČKOVÁ, I. (ed.); WEIDLICHOVÁ, I. a kol. 2008: s. 65)

Tato situace se u nás v současnosti řeší, pro zvýšení školní úspěšnosti těchto dětí byla zřízena už řada projektů, jako jsou nízkoprahová centra, podpora domácího vzdělávání prostřednictvím dobrovolníků atd., ale stále je to závažný problém.

„Problém dětských populací postižených sociálním vyloučením a dlouhodobou chudobou by měl být považován za jeden z nejdůležitějších, pokud uvažujeme ve smyslu teorií, že usilovat o sociální spravedlnost bychom měli především ve vztahu k osobám, které se do tíživé a další možnosti omezující situace, dostaly nikoli vlastní vinou. Ve vztahu k dětem, narozeným do podmínek sociálně vyloučených lokalit, tato teze platí absolutně.“

(SVOBODA, Z.; MORVAYOVÁ P. a kol. 2010: s. 10)

Důležitost řešení problematiky sociálního vyloučení u dětí si dobře uvědomují i terénní sociální pracovníci ve Slezské Ostravě. Během svých pochůzek a komunikace s klienty se snaží zejména rodiče malých dětí nabádat k tomu, aby je přihlašovali do školek a škol a dohlíželi na to, aby tam děti chodily.

terénní pracovníce: „Už jste přihlásila děti do školky?“

klientka Marie: „Ne, to bych měla, myslíte?“

terénní pracovníce: „No to je zajděte přihlásit co nejdřív, vždyť už jsme se o tom bavily.“

klientka Marie: „A do které je můžu dat?“

terénní pracovníce: „Kam chcete, ale nejlíp do té, co je nejbliž odtud, ať to pak nemají přes celé město.“

klientka Marie: „No jo, tak dobře.“ „No počkejte a vemou tam ty naše děcka, když jsme cigáni? Tam berou aji cigány? Kluk je fakt tmavy no.“

terénní pracovníce: „*To víte, že je tam vezmou, s tím problém nebude, nebojte se. Tak jsme domluvené teda, zajdete tam tento týden?*“

klientka Marie: „*Jo jo, tak jo, tak zas přijďte, nashle.*“

Na tomto stručném rozhovoru je hezky vidět stigmatizace některých romských klientů, která se pro mnohé z nich stala normou. Plně si ji uvědomují a za svůj hlavní problém ve vztahu ke zbytku obyvatel města někteří považují svou „tmavost“. Navázání kontaktu s institucí, byť tak neškodnou jako je školka, klientku nejdříve ani nenapadlo. Po doporučení terénní sociální pracovníce následovala pozitivní reakce, na kterou ale okamžitě navázala skepse a údiv, že do školky mohou i Romové.

11. Jiné významné Moravské lokality postižené sociálním vyloučením, komparace

Ostravské lokality samozřejmě nejsou na území Moravy ničím unikátním. Jejich obdobu můžeme najít i v jiných městech a oblastech. Každá oblast, město a také každá vyloučená lokalita má přitom nejen něco společného s ostatními, ale taky svá vlastní specifika. Následující část nás stručně seznámí s některými dalšími vyloučenými lokalitami, s jejich charakterem, polohou, životními podmínkami, obyvatelstvem, jejich strategiemi, kterými se snaží uživit a v neposlední řadě jejich problémy, ale také problémy, které způsobují.

11.1. Brno

Na území téměř třístadesátitisícového města Brna nalezneme čtyři významnější vyloučené lokality. Jsou to lokality Cejl, Dornych, Mostecká a Životského. Nejvýznamnější lokalitou je Cejl. „*Lokalita se nachází v blízkosti kulturního, administrativního i historického centra města a tvoří spojnicí mezi ním a dalšími (vzdálenějšími) částmi města.*“ (KAŠPAROVÁ, I.; RIPKA, Š.; SIDOROPULU JANKŮ, K. (eds.) 2008: s. 26). Suralová (KAŠPAROVÁ, I.; RIPKA, Š.; SIDOROPULU JANKŮ, K. (eds.) 2008: s. 26) uvádí, že v lokalitě Cejl žije tři až pět tisíc Romů, což činí údajně padesát procent zdejšího obyvatelstva. Zároveň uvádí počet lidí přihlášených k romské

národnosti v oblasti, který činí pouze tři sta padesát. Na jakém základě stojí tvrzení o počtu Romů žijících v oblasti, netuším. Jak rozlišit relevantně Roma od neroma bez přihlídnutí k tomu k jaké národnosti se daný člověk hlásí? Tento problém ale dále nerozebírejme, protože předmět zájmu této práce je jiný. Jak autorka dále uvádí, žijí v oblasti kromě sociálně vyloučených Romů a ostatních, také Romové Olašští, kteří se vůči ostatním Romům vymezují a naopak. „*Lokalita není uzavřeným či homogenním prostorem, a to ani fyzicky, ani symbolicky. Vzhledem ke své poloze hned při samotném historickém, administrativním i kulturním centru druhého největšího města ČR a k funkci „spojnice“ mezi ním a dalšími MČ bychom ji spíše mohli nazvat jako „průchozí“.*“ (KAŠPAROVÁ, I.; RIPKA, Š.; SIDOROPULU JANKŮ, K. (eds.) 2008: s. 28) To je rys, kterým se brněnský Cejl naprosto odlišuje od studovaných vyloučených lokalit v Ostravě, kde se jedná o oblasti v zásadě periferní. „*Jedním z hlavních distinktivních rysů lokality v porovnání např. s jinými lokalitami v Brně nebo na Moravě je velká koncentrace nestátních neziskových organizací (NNO) a tedy hustá zasíťovanost prostoru lokality sociálními službami (viz mapa Brno 1). NNO poskytují sociálně vyloučeným obyvatelům, které v lokalitě Cejl tvoří z 99% Romové, širokou škálu služeb, od nízkoprahových klubů pro děti po terénní sociální práci či různé poradny pro zaměstnanost atd. Umístění těchto NNO přímo v lokalitě je v současné době hodnoceno jako přidaná hodnota.*“ (KAŠPAROVÁ, I.; RIPKA, Š.; SIDOROPULU JANKŮ, K. (eds.) 2008: s. 28) Tento stav je s Ostravou opět nesrovnatelný, přestože ve všech třech lokalitách v Ostravě provozuje „Vzájemné soužití“ nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, terénní práce a poradenství je zde vzhledem k poloze lokalit obtížnější a časově náročné jak pro terénní pracovníky, tak pro klienty docházející do sídla neziskovky.

Co se týče zaměstnanosti a způsobu obživy, dá se na Cejlu najít obdoba zjištěného stavu v Ostravě. „*Hlavním zdrojem obživy v lokalitě je práce „načerno“ ve stavebnictví a výkopových pracích. Podle terénního sociálního pracovníka pracují muži za minimální mzdu, ze které si ještě část odebere zprostředkovatel, navíc ve velmi rizikovém prostředí a bez pojištění. Takovým způsobem je zaměstnaná podstatná část oficiálně nezaměstnaných obyvatel sociálně vyloučených romských lokalit.*“ (KAŠPAROVÁ, I.; RIPKA, Š.; SIDOROPULU JANKŮ, K. (eds.) 2008: s. 34) Jako další způsoby obživy lidí žijících na Cejlu uvádí autorka prostituci, sběr kovů a drobnou kriminalitu.

11.2. Břeclav

Jihomoravské město s cca pětadvaceti tisíci obyvatel se rovněž potýká se sociálně vyloučenými lokalitami. První z lokalit je ulice Na Zahradách, kde sociálně slabší obývají byty činžovních domů nižší kategorie, druhou vyloučenou lokalitou je městská část Charvátská Nová Ves, kde sociálně vyloučení obývají holobyty pro „nepřízpůsobivé“. Ostatní sociálně vyloučení lidé jsou údajně roztroušeni po jednotlivých bytech v Břeclavi, takže nemá smysl je zde uvádět. V Charvátské Nové Vsi, kde se bydlí v holostech bydlí údajně pouze Romové. *„Lokalita je známa pod různými názvy: břeclavská domovní správa ji označuje jako „soustavu bytů IV. Kategorie“ nebo „holobyty“, místní obyvatelé a média o ní mluví jako o „kravíně“, protože se jedná o bývalý objekt JZD, kravín, který později sloužil jako konzervárna a následně byl přestavěn na bytový komplex pro neplatiče a nepřízpůsobivé. Ne-Romové zde ale nikdy nebydleli, neplatičům, kteří byli vystěhováni z městských bytů, se vždy podařilo sehnat pronájem jinde.“* (KAŠPAROVÁ, I.; RIPKA, Š.; SIDOROPULU JANKŮ, K. (eds.) 2008: s. 79) Zejména poslední věta citace je velmi zajímavá. Pro Břeclavskou radnici zřejmě není neplatič jako neplatič. Co se týče strategie životní obživy, jsou většinou obdobné, jako v Brně a jejich popisováním bych se opakoval. Ripka klade důraz na sezonní práci mužů a příležitostnou pracovní migraci, také uvádí zajímavou informaci o přivydělávání si některých Romů v Rakousku. To je určitě jedno ze specifíků sociálně vyloučených v Břeclavi. Jinak se způsob obživy výrazně od Brna neliší.

11.3. Holešov

Dvanáctitisícové moravské město patřící do Zlínského kraje, Holešov, má na svém území jednu významnější vyloučenou lokalitu. Tou je ulice Školní. *„Jedná se o devět jednopodlažních řadových domů tvořících starou dělnickou kolonii v nápadně horším technickém stavu, než okolní zástavba. Ulice, v níž kolonie stojí, se nachází v blízkosti vlakového i autobusového nádraží, nedaleko od centra Holešova, dostupnost služeb je z tohoto místa dobrá. Přímo ve Školní ulici se nacházejí tři restaurační zařízení, penzion, centrum volného času a škola.“* (KAŠPAROVÁ, I.; RIPKA, Š.; SIDOROPULU JANKŮ,

K. (eds.) 2008: s. 140) Z uvedených informací vyplývá, že holešovská vyloučená lokalita je opět v porovnání s těmi ostravskými ve výhodě, například o restauračních zařízeních nebo dobré dostupnosti služeb v nich nemohla být řeč. „*Před několika domky v části ulice blíže nádraží je možné pozorovat upravené záhonky a zahrádky. U většiny obydlí však v pohledu do dvorů brání plechová vrata. Některé dvorky jsou vybaveny plastovým zahradním nábytkem, jinde stojí například starý gauč a židle nebo je zde zaparkované auto či kočárky pro děti. Řady domů oddělují dřevěné šopy a bývalé prádelny. Mnohé z těchto přístavků jeví známky značného poškození, například z nich trčí prkna nebo se jim propadla střecha. V některých z nich se doposud skrývají suché záchody.*“ „*Především severní část zástavby kontrastuje svým zřejmým špatným stavem s natřenými domy v okolí dělnické kolonie.*“ (KAŠPAROVÁ, I.; RIPKA, Š.; SIDOROPULU JANKŮ, K. (eds.) 2008: s. 141) Z výše uvedeného vyplývá, že se v Holešově nejedná zdaleka o tak vážnou situaci, jako je tomu v Ostravě. Izolace sociálně vyloučených zde nedosahuje ostravských norem, obyvatelé si užívají pobytu na zahrádkách před domy a někteří nemají problém se starat dokonce o záhonky. Pro kontrast s tímto stavem, si můžeme uvést lokalitu Hrušov, kde žádné soukromé zahrádky a parkoviště pro auta či kočárky neexistují. Veřejný prostor před domy je omezen na dvory v dezolátním stavu, bez oplocení, které navazují na zarůstající hromady harampádí, skládky a podobně. Původ Školní ulice v Holešově je však obdobný jako je tomu u Zárubku v Ostravě – bývalá dělnická/hornická kolonie. V případě Zárubku byl jeho vznik motivován potřebou bydlení pro zaměstnance dolu Zárubek, v případě Školní to pak byla potřeba ubytování pro zaměstnance továrny na nábytek.

Co se týče obživy holešovských sociálně vyloučených, opět se zásadně neliší od ostatních zmiňovaných lokalit. Jak uvádí Valouchová (KAŠPAROVÁ, I.; RIPKA, Š.; SIDOROPULU JANKŮ, K. (eds.) 2008: s. 150), jsou zde převážně oficiálně nezaměstnaní, příležitostně využívají nárazových nabídek na výpomoc při stavebních pracích. Funguje zde taky sběr kovů, někteří lidé se účastní veřejně prospěšných prací. Ještě by bylo dobré uvést dvě zajímavosti, které se týkají romských obyvatel. „*Několik holešovských Romů má firmu na stavební, demoliční a výkopové práce, které provádějí v Olomouci a v Praze, přímo v Holešově místní Romové ve stavebnictví nepracují. Olašští Romové mají v naprosté většině invalidní důchod.*“ (KAŠPAROVÁ, I.; RIPKA, Š.; SIDOROPULU JANKŮ, K. (eds.) 2008: s. 150)

11.4. Jesenicko

Oblast Jesenicko leží na severu Moravy a Slezska u hranic s Polskem a vyznačuje se nízkou hustotou zalidnění, špatnou dostupností a vysokou mírou nezaměstnanosti. „V tomto smyslu problémové lokality se vyznačují silnou koncentrací sociálně slabých osob. Nejčastějšími projevy sociálního vyloučení jsou dlouhodobá nezaměstnanost, závislost na sociálních dávkách, v některých případech chronická zadluženost, ilegální způsoby obživy nebo silný alkoholismus.“ (KAŠPAROVÁ, I.; RIPKA, Š.; SIDOROPULU JANKŮ, K. (eds.) 2008: s. 198) Jesenicko se s ohledem na sociální vyloučení vymyká ze všech ostatních lokalit uváděných v této práci. Charakteristické jsou totiž pro něj sociálně vyloučené jednotlivé domy, označované někdy jako „minighetta“. „Vyloučené lokality na Jesenicku vykazují shodné znaky z hlediska prostorového rozptýlení i velikosti lokalit. Vyloučenou lokalitu tvoří většinou jeden až dva domy v obci, s počtem obyvatel od 300 do 3000. Výjimku tvoří pouze město Jeseník, které má více než 10 000 obyvatel a vyloučené lokality zde tvoří několik obecních bytů a dva azylové domy. V žádném z uvedených případů se nejedná o lokality koncentrované na jediném místě. Jednotlivé domy jsou od sebe prostorově vzdáleny a obklopeny většinovou populací. V rámci Jesenicka není tedy možné nalézt vyloučené romské lokality v podobě celých ulic či uzavřených ghett. Jediný typ lokality, kde lze hovořit o koncentraci většího počtu sociálně vyloučených osob, tvoří jednotlivé domy v lokalitách Uhelná, Vlčice, Bernartice, Velké Kunčice, Velká Kraš, Zlaté Hory – Ondřejovice a Jeseník.“ (KAŠPAROVÁ, I.; RIPKA, Š.; SIDOROPULU JANKŮ, K. (eds.) 2008: s. 200) Jak autorky dále uvádí, působí na Jesenicku poměrně velké množství neziskových organizací, jejichž práce však podle nich není příliš efektivní a některé oblasti jsou ponechány úplně bez jejich zájmu. Co se obživy obyvatel týče, nenabízí tato oblast moc příležitostí. Práce je nedostatek. To má za následek častou závislost lidí na pobírání sociálních dávek. „Mezi okrajové zdroje příjmů sociálně vyloučených na Jesenicku patří podle některých informátorů také drobná kriminalita, prostituce, ale i neobvyklé strategie, jako fňgované sňatky s Vietnamci.“ (KAŠPAROVÁ, I.; RIPKA, Š.; SIDOROPULU JANKŮ, K. (eds.) 2008: s. 208) Dále autorky popisují ještě jeden pozoruhodný jev v oblasti. A to nelegální autovrakoviště. „Na Jesenicku se vedle sběru železného odpadu rozšířilo jako poměrně významný zdroj příjmů rozebírání autovraků a jejich likvidace. Do odlehlejších sociálně vyloučených lokalit přijíždějí

odkládat své téměř nepojízdné vozy lidé, kteří mají na základě nového zákona o odpadech povinnost svůj automobil ekologicky zlikvidovat. Tím, že vrak nechají na dvoře v sociálně vyloučené lokalitě, svoji zákonnou povinnost nesplní. Lidé z lokality tyto vraky rozebírají a zpeněží ve sběrnách železného odpadu. Avšak části vozu, které se do sběru nehodí, jsou zanechány v okolí.“ (KAŠPAROVÁ, I.; RIPKA, Š.; SIDOROPULU JANKŮ, K. (eds.) 2008: s. 215)

11.5. Přerov

S problematikou sociálního vyloučení v Přerově se opět vrátíme k obvyklé formě sociálně vyloučených lokalit v České republice. Téměř padesátitisícové moravské město, ležící na řece Bečvě je známé poměrně početnou Romskou menšinou, která je zde primárně ohrožena sociálním vyloučením. Vyhlášené sociálně vyloučené lokality ve městě jsou ulice Husova, Kojetínská a Škodova. *„Nejblíže nádraží se nachází lokalita Husova. Tvoří ji několik domů s vnitřním dvorem. Od okolního prostředí lokalitu ze všech stran odděluje železnice, silnice, plot z vlnitého plechu a vysoká zeď. Domy dále od silnice jsou starší, domy blíže k silnici novější.“ (KAŠPAROVÁ, I.; RIPKA, Š.; SIDOROPULU JANKŮ, K. (eds.) 2008: s. 263) „Prostranství mezi domy tvoří udusaná tráva, parkují zde auta, mezi nimiž si hrají děti. Část plochy je porostlá trávou, po stranách dvora jsou umístěny neustále přeplněné popelnice a kontejner na odpad. Technické služby města Přerova zbudovaly na dvoře asfaltový nájezd k popelnicím, který obyvatelé lokalit začali využívat jako plácek pro posezení a umístili na něj několik židlí. K sezení se po přestěhování několika rodin z ulice Kojetínská do lokality Husova začaly využívat i obrubníky chodníku vedoucího ke „Kazetu“, což občas způsobuje konflikty se zaměstnanci podniku, protože chodník je díky kočárkům, dětem a posedávajícím lidem neprůchodný.“ (KAŠPAROVÁ, I.; RIPKA, Š.; SIDOROPULU JANKŮ, K. (eds.) 2008: s. 264) Podobný charakter a polohu u nádraží má s lokalitou Husova společná také Škodova. Je však ještě v horším stavu, s byty nejnižší kategorie, napůl vybydlená a určená k demolicí. Třetí lokalita, Kojetínská, leží mimo tuto oblast a je oddělena od zbytku města řekou Bečvou a z dalších stran vlakovými kolejemi a silnicí. *„Nejvzdálenější část domů od silnice je určena k odprodeji, kvůli svému technickému stavu. Její nájemníci byli přestěhováni do jiných bytů. Domy vzdálenější od železnice byly rekonstruovány a byly v nich zřízeny tzv. holobyty**

pro neplatiče nájemného. Tyto byty jsou vybaveny sociálním zařízením, a jak bylo uvedeno, elektrickým topením v podlaze. V jednom vchodu do domu sídlí nezisková organizace Člověk v tísni, v druhém provozuje Charita romské komunitní centrum Lačo Jito a centrum Žížalka.“ (KAŠPAROVÁ, I.; RIPKA, Š.; SIDOROPULU JANKŮ, K. (eds.) 2008: s. 265)

Jak je vidět, má Přerov také bohatou zkušenost s problémovými sociálně vyloučenými lokalitami. Tyto lokality by se ze zmiňovaných moravských lokalit daly charakterem i vzhledem nejlépe přirovnat k těm v Ostravě, ne však svojí polohou v centru města. Oficiálně téměř stoprocentně nezaměstnaní obyvatelé přerovských sociálně vyloučených lokalit pobírající sociální dávky mají obvyklý způsob získávání peněz k obživě. Jsou to sociální dávky a neoficiální pracovní poměr. Legální a stálý pracovní poměr má, jak uvádí Závorková, jen několik řemeslníků a uklízeček zde žijících. Několik lidí také pracuje pro neziskové organizace v místě. Specifickým jevem Přerova je cestování za prací. „*Pro Přerov je typická vysoká migrace za prací do ciziny, především do Anglie, kam odcházejí jedinci i celé rodiny, z nichž některé se po čase vrací zpět do Přerova. Pokud do ciziny odejde pouze jeden člen rodiny, po čase přijíždí zpět a přiváží s sebou část svého výdělku. Výjezdy tohoto člena rodiny bývají i opakované.“ (KAŠPAROVÁ, I.; RIPKA, Š.; SIDOROPULU JANKŮ, K. (eds.) 2008: s. 270-271)*

12. Závěr

Cílem této práce bylo pokusit se zmapovat a analyzovat některá významná centra sociální exkluze na Moravě, zejména pak v Ostravě. V jejím úvodu se čtenář seznámí s definicí základních pojmů, které se s problematikou pojí, jako je sociální vyloučení, rezidenční segregace, izolace, separace, sociálně vyloučená lokalita. Po seznámení s pojmy a úvodní částí jsou čtenáři předloženy různé příklady a typy významných sociálně vyloučených lokalit, které v současné době existují, a to nejen na území České republiky, ale po celém světě.

Nežijeme ve státě, ve kterém by chudoba a sociální vyloučení byly jevy celospolečenskými nebo postihujícími masy, jako tomu bezesporu na některých místech současné mapy světa je. Přesto, nebo možná právě proto je důležité, abychom se takovými problémy konstruktivně zabývali. Život v relativním hmotném dostatku, ne-li přebytku nás k tomu zavazuje. Lidé postižení hmotnou a sociální nouzí, bezdomovectvím a chudobou totiž nemají čas, myšlenky, ani prostředky o chudobě přemítat nebo psát články a kvalifikační práce.

V další části textu jsem se snažil najít a uvést některé příčiny sociálního vyloučení a jevů s ním spojených. Zjistil jsem, že je někdy dost komplikované rozlišit příčinu a důsledek sociálního vyloučení a že některé jevy mohou být zároveň příčinami a zároveň důsledky. Stručně jsou popsány i méně známé a obvyklé jevy vyčleňování určité skupiny obyvatelstva, jako je „separace elit“.

Následující část se věnuje ostravským lokalitám, kterým byla věnována doba v terénu, samotný výzkum probíhal v podzimních měsících roku 2009 a dále příležitostně v srpnu-září 2010 a na jaře 2011. Čtenář se v této části dozvídá faktografické údaje o lokalitách „Hrušov“, „Liščina“ a „Zárubek“, jejich počty obyvatel a podobně a dále charakteristické znaky každé z těchto vyloučených lokalit. Terénní výzkum v takovýchto lokalitách není vždy jednoduchou a příjemnou záležitostí. Shánění terénních dat a respondentů se ukázalo být i přes vazby na neziskovou organizaci poměrně problematické. Nejproblematictějšími respondenty se, podle očekávání ukázali být samotní obyvatelé exkludovaných lokalit, se kterými obvykle není snadné navázat delší rozhovor, často to pro neochotu a nedůvěru není pro zcela cizího člověka, v tomto případě výzkumníka, možné vůbec. Světlou výjimku mezi respondenty v lokalitách tvořil snad pouze respondent Jakub,

který působí jako pomocný zaměstnanec nízkoprahového komunitního centra Liščina. Respondenti z řad Vzájemného soužití byli velmi vstřícní a ochotní k rozhovorům a spolupráci, za což jim nelze než poděkovat. Moje snaha byla uchovat si nezávislost a kritičnost v úsudcích, přes jejich bezesporu bohatší znalosti a zkušenosti v problematice, získání co největšího množství informací a utvoření vlastních zjištění a odpovědí.

Charakteristiky a příčiny vzniku lokalit jsou, myslím si, výše v textu dostatečně rozvedeny a není nutné je v závěru znovu opakovat, stejně tak jako nejčastější problémy, se kterými jsou jejich obyvatelé nuceni se potýkat. Komparace různých lokalit je do jisté míry dost dobře možná, u mnoha, ne-li u většiny lokalit se dají dobře najít obdobné rysy, obdobné příčiny vzniku i obdobné problémy. Nalézt univerzální řešení problémů v těchto lokalitách už by bylo náročnější. Jednou z cest v současném stavu možných je terénní sociální práce a také její citlivé zaměření na děti. Samozřejmě ideální pro řešení problému by bylo zastavení jeho nárůstu a odstranění mechanismů, které lidi do sociálního vyloučení uvrhnou. Obživa lidí v lokalitách je v práci poměrně dostatečně rozvedena rovněž, stejně jako funkce terénní sociální práce, tedy odpovědím na otázky a cíle z úvodu bylo tímto učiněno zadost.

Další část textu této práce se zabývá vzájemnými vztahy mezi majoritním obyvatelstvem a lidmi obývajících vyloučené lokality. Ty jsou většinou ne příliš povzbudivé, stejně jako mínění majoritní skupiny o té minoritní, ale i naopak. Text se snaží i za pomoci odcitovaných vět respondentů poukázat na některé stereotypy, naučené a stále opakované fráze a nevraživosti. Práce pokračuje stručným zamyšlením nad solidaritou mezi lidmi, v této části je stejně jako v mnoha ostatních uveden příklad z terénu, který demonstruje atmosféru sociálně vyloučeného prostředí. Vůbec celou práci jsem se snažil průběžně doprovázet poznámkami a postřehy z terénu, který zůstává pro mnohé lidi skryt a za celý svůj život do něj nezavítají. Část o nezaměstnanosti se snaží rozkrýt a možná i napadnout další velké a široce rozšířené tvrzení, které mezi lidmi u nás převládá, a to že sociálně vyloučení Romové nejsou schopni nebo nechtějí pracovat. Téma Romů se v práci objevuje hned v několika případech, což nebyl prvotní záměr. Naopak jsem se práci snažil spíše „odetnižovat“ a zaměřit se spíše na lokality a jev segregace nebo sociálního vyloučení, zcela pominout etnické rozlišování ale v této problematice asi nelze. Už z důvodu etnické kategorizace ze strany obyvatel některých lokalit i ze strany autorů odborné literatury.

V další části se čtenář může seznámit se stručným uvedením do problematiky jiných významných moravských sociálně vyloučených lokalit, za kterým u každé z nich,

kde je to možné, následuje pokus o komparaci se známějším terénem v Ostravě. Rozebrány jsou exkluzí postižené lokality v Brně, Břeclavi, Holešově, na Jesenicku a v Přerově.

13. Použitá literatura

Literatura:

BRTNOVÁ ČEPIČKOVÁ, I. (ed.); WEIDLICHOVÁ, I. a kol. *Edukace v kontextu sociální exkluze*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2008. 177 s. ISBN 978-80-7414-083-9.

KAŠPAROVÁ, I.; RIPKA, Š.; SIDOROPULU JANKŮ, K. (eds.) *Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice - moravské lokality*. Praha: Úřad vlády České republiky, Kancelář Rady vlády České republiky pro záležitosti romské komunity; Brno: Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita v Brně, katedra sociologie, odbor sociální antropologie, 2008. 374 s. ISBN 978-80-87041-56-7.

KELLER, J. *Tři sociální světy: sociální struktura v postindustriální společnosti*. 1. vyd. Praha: SLON, 2010. 211 s. ISBN 978-80-7419-031-5.

KOSTELECKÝ, T.; PATOČKOVÁ, V.; ILLNER, M. *Problémové čtvrti ve městě a politiky k jejich regeneraci - případová studie Prahy*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2009. 108 s. ISBN 978-80-7330-164-4.

NIKOLAI, T. (ed.); SEDLÁČKOVÁ, P. a kol. *Příběhy ze špatné čtvrti aneb jak pracovat s tématem segregace nejen ve školství*. 1. vyd. Praha: Člověk v tísni, 2007. 117 s. ISBN 978-80-86961-45-3.

PRŮDKOVÁ, T.; NOVOTNÝ, P. *Bezdomovectví*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008. 93 s. ISBN 978-80-7387-100-0.

PRUDKÝ, L.; ŠMÍDOVÁ, M. *Kudy ke dnu: analýza charakteristik klientů Naděje, o. s., středisko Praha, Bolzanova*. 1. vyd. Praha: Socioklub, 2010. 135 s. ISBN 978-80-86140-68-1.

REJMAN, L. *Slovník cizích slov*. 3. vyd. Praha: SPN, 1971. 416 s.

SILVERMAN, D. *Ako robiť kvalitatívny výskum*. 1. vyd. Bratislava: Ikar, 2005. 327 s. ISBN 8055109044.

SVOBODA, Z.; MORVAYOVÁ P. a kol. *Schola Excludus*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2010. 220 s. ISBN 978-80-7414-221-5.

SÝKORA, L. (ed.) *Rezidenční segregace*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta; Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky, 2010. 143 s. ISBN 978-80-86561-34-9.

Internet:

URL: <<http://www.vzajemnesouziti.estranky.cz/clanky/kc-hrusov.html>> [cit. 2011-02-22].

14. Příloha

Foto č.1
Domy v lokalitě Hrušov

Foto č. 2
Lokalita Hrušov

Foto č. 3
Lokalita Hrušov

Foto č. 4
Lokalita Hrušov

Foto č. 5
Lokalita Liščina

Foto č. 6
Lokalita Liščina – výsledky komunitní práce

Foto č. 7
Lokalita Liščina

Foto č. 8
Lokalita Liščina – výsledky komunitní práce

Foto č. 9
Lokalita Liščina

Všechny fotografie použité v této práci pocházejí z archivu Bc. Kateřiny Bajgerové a byly použity s jejím souhlasem.